

DE AUTORITEIT VAN EEN KOK.
HOE VAN JAN VAN LEEUWEN († 1378) EEN *AUCTOR* WERD
GEMAAKT

Eva VANDEMEULEBROUCKE

Abstract – During the Middle Ages the right to preach God’s Word was restricted to the Latin-educated members of the Church. Over the years they had claimed that only they had the authority to communicate and interpret divine doctrines, thereby assuring the faithful of the means by which they would achieve eternal life in heaven. It was unimaginable that an illiterate cook – officially excluded from all forms of religious authority – would be seen as capable of guiding the faithful in any way through spiritual tracts on the sublime path to the light of eternal salvation. This article makes clear how the lay brother Jan van Leeuwen († 1378) claimed his right to be heard, and the ways in which the Groenendaal monastery facilitated his mission. By an in-depth analysis of the *opera omnia* manuscripts and the treatises of the ‘bonus cocus’, it will be shown how Jan van Leeuwen was fashioned into an *auctor*, worthy of faith and obedience, who could occupy a place next to the iconic Jan van Ruusbroec.

Na de dood van Ruusbroec vroeg de Hernse kartuizer Bartholomaeus Clantier († 1427) aan de toonaangevende Parijse theoloog en academisch grootdignitaris Jean de Gerson († 1429) om *Die geestelike brulocht* van een kritisch oordeel te voorzien. Tegen de verwachting van Clantier in was Gersons vonnis vernietigend. Niet alleen nam hij aanstoot aan sommige ‘kettters-pantheïstische’ leerstellingen, hij betwistte ook Ruusbroecs autoriteitsclaim.¹ Gerson vond het namelijk ongeloofwaardig dat het goddelijke influisteren Ruusbroec in staat kon hebben gesteld om op zo’n hoogstaand niveau over complexe materie te schrijven, laat staan zomaar stellingen van Terentius en Boëthius te citeren (Axters 1953, 352). Bovendien stond het voor hem buiten kijf dat zelfs een begenadigd schrijver de theologie als finale maatstaf moest erkennen en zich niet zomaar boven aangeleerde kennis kon

* De auteur is verbonden aan de Universiteit Gent. Het artikel kwam tot stand binnen het BOF-onderzoeksproject ‘Visies op auteurschap in de Middelnederlandse literatuur (ca. 1200 – ca. 1550) en weergave van dat auteurschap in Nederlandse literatuurgeschiedenissen (vanaf ca. 1850)’ (Universiteit Gent; 2013-2016). De auteur dankt promotor Youri Desplenter voor de intensieve begeleiding en Joris Reynaert voor het nalezen en de suggesties.

¹ Over Gerson en Groenendaal, zie Combes 1945 en 1972, Axters 1953, 350-358, Lievens 1957, 110-133, Ampe 1975, 54-261, Vauchez 1981, 474, Janssens 1981, Warnar 2003a, o.m. 7-12, 41-43, 126-129 en Schepers 2014, 260 e.v.. Voor de briefwisseling, zie Combes 1945, 615-635, 790-804 en Gerson 1960, nr. 13, nr. 26.

verheffen. Daarmee zette hij het pleidooi ten gunste van een meer rationele *scientia*, dat al sinds de twaalfde eeuw binnen de Parijse schoolmuren werd gevoerd, opnieuw kracht bij (Deploige 1996, 23; Warnar 2003a, 8). Gerson verguisde het werk en de Groenendaalse kloosterlingen zagen de status van hun gemeenschap en de autoriteit van hun ‘profeet’ wankelen. Hun eerdere pogingen tot canonisatie en heiligverklaring kwamen in het gedrang. Al snel werden prominente woordvoerders ingezet en ging een grondig profileringsoffensief van start (Warnar 2003a, 7-8). Jan van Schoonhoven († 1432), zelf een product van de Parijse universiteit, schreef Gerson een brief waarin hij zich wapende met stevig onderbouwde theologische argumenten en Ruusbroec weer in de lijn van erkende, traditionele autoriteiten plaatste (Axters 1953, 355).² Wanneer dat zijn effect miste, gooide de Groenendaalse kroniekschrijver Henricus Pomerius († 1469) het over een andere, veeleer subjectieve boeg. Allereerst beweerde hij dat Gerson zijn mening had herzien, een ommezwaai waarvan weliswaar niets is teruggevonden. Vervolgens onttrok hij zich aan de theologische discussie en zette hij alles in op het beeld van Ruusbroec als geïnspireerde geest (Warnar 2003a, 11). Ruusbroec oversteeg, zo meldt Pomerius, ‘der ghemynder ghewoente der logiken’ en de ‘subtiliteit der natuerliker consten van philozophien’ en moest dus buiten de erkende traditie worden beoordeeld.³ Met tal van hagiografische technieken stelde hij voor zijn *De origine monasterii Viridisvallis* een hoofdstuk over de prior samen dat diens imago tot in de eerste wetenschappelijke publicaties zou kleuren (Warnar 2003a, 11).

De Groenendaalse latinisten waren echter niet de eersten die zich met Ruusbroecs autoriteitskwestie bezighielden. Ook tijdens het leven van de vrome prior riepen zijn uitspraken al controverse op. Dat lezen we bijvoorbeeld in de brief van broeder Gheraert uit Herne (ca. 1360), waarin Ruusbroec wordt gevraagd zijn eenmaking ‘sonder differentie’ rechtzinnig te verklaren.⁴ Daarnaast vernemen we het in de correspondentie van de

² Voor Schoonhovens verdediging, zie Combes 1945, 684-716 en 17-72 en Ampe 1960.

³ Ik citeer hier uit de Middelnederlandse vertaling van *De origine*, uitgegeven door Verdeyen 1981, 126. Zie voor het Latijnse origineel de editie van De Leu 1885, 273. De spelling van de Middelnederlandse citaten werd aan het huidige taalgebruik aangepast, vooral wat betreft i/j en u/v/w. Om de leesbaarheid te bevorderen heb ik interpunctie aangebracht. Leestekens of hoofdletters die in de Middelnederlandse brontekst geen functie hadden, werden verwijderd.

⁴ Overgenomen in de Ruusbroechandschriften onder de titel ‘die prologe her gherardus’, in hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 3416-24, fol. 1 en hs. Gent, Universiteitsbibliotheek, 693, fol. 2r; uitgegeven door De Vreese 1895, 7-20. Over de vraag om verantwoording aan Ruusbroec door de broeders van Herne, zie Faesen 2014.

Afbeelding 1: Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II 138, fol. 2;
Jan van Leeuwen kookt in de kloosterkeuken en schrijft in zijn cel.

Groenendaalse kanunnik Willem Jordaens, de man achter de Latijnse vertaling van de *Brulocht*. Die meldt dat wie de geschriften van Ruusbroec inkijkt meteen beseft dat wat er staat niet het resultaat is van de ratio of menselijke wetenschap, maar van goddelijke wijsheid (Schepers 2014, 251).⁵ Veel uitgebreider echter wordt die kwestie behandeld door Ruusbroecs kok, Jan van Leeuwen. Vanaf het prille begin van diens schrijfactiviteit (voor 1352-1353) nam de lekenbroeder de verdediging van zijn biechtvader op, en dat in maar liefst vijf van zijn traktaten.⁶

Autoriteit in de middeleeuwen

Dat de kok zichzelf die rol als woordvoerder zomaar toe-eigende en bijgevolg een eigen, persoonlijke visie naast die van de Groenendaalse geleerden opwierp, was in de middeleeuwse intellectuele cultuur verre van evident. Ook al moet men dat in het klooster hebben beseft, toch beslisten de ordebroeders om de ongeletterde Jan van Leeuwen geen strobreed in de weg te leggen. De Groenendaalse gemeenschap bood hem zelfs alle kansen, ook postuum, om spreekrecht te verwerven. Dat was ten dele te danken aan de zelfbewuste toon van zijn geschriften, waaruit een duidelijke hang naar een individuele stem, naar auteurschap en naar autoriteit spreekt. De lekenbroeder profileert zich als iemand die uiterst doelbewust zijn visie aan het perkament toevertrouwde en ook meende daar alle recht toe te hebben:

Wy selen rechte door liden metter waerheit voor de oeghen gods, sonder yement te sparene om gheniets wille, noch aerme noch rike noch vriende noch maghe. Wy en selen en gheenen persoen aensien maer wy selen te mits doorgaen [...]. Hieromme sal selc dit bouc gheerne sien, lesen ende horen, maer selken anderen salt vergroven ende verdoren, selc salt haten selc verwaten, selc andere salt minnen ende sal hen sijn bequame.⁷

⁵ Het Groenendaalse handschrift dat de vertalingen van Willem Jordaens bevatte, is verloren gegaan. Enkele regels uit de opdrachtbrief die Ruusbroecs Latijnse *Tabernakel* vergezelden, kennen we via een afschrift van de bibliograaf Miraeus († 1640) uit 1622. Dat Latijnse origineel (Miraeus 1622, 12-13) wordt geciteerd in Schepers 2014, 251.

⁶ Ruusbroec wordt bij naam genoemd of omschreven in volgende traktaten, die zowel in het eerste als het tweede deel van Jan van Leeuwens *opera omnia* voorkomen en tijdens de twee editoriale momenten werden uitgebracht: *Dboec vander bedinghen* (hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, IV 401, fol. 53v-54r), *Redene ende ondersceyt* (fol. 190r-191r, 178r-178v), *Vanden seven teekenen der sonnen* (hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 888-90, fol. 37v), *Vanden IX choren der inghelen* (fol. 75v-76r), *Van enen inwendeghen verborghenen gheesteliken sacramenteliken etene* (fol. 156r).

⁷ Uit hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, IV 401, fol. 103r.

Wie de pen opneemt, begeeft zich op glad ijs. Dat constateerde Jan van Leeuwen in 1352 bij de aanvang van zijn spiritueel traktaat *Van tienderhande materien*. Hij wilde vooral zijn aanpak verantwoorden en niet zozeer zijn esthetische vaardigheid of de techniek om aan zijn lezers op een geloofwaardige wijze een fictionele wereld te presenteren. Die laatste zijn dan de eigenschappen die men tegenwoordig onlosmakelijk aan het label *goed auteurschap* koppelt. De kok wou zijn publiek de maatschappij enkel presenteren zoals die was, op een onomwonden, waarheidsgetrouwe en daardoor ontluisterende manier. Het geschreven woord was er in de middeleeuwen dan ook in de eerste plaats om 'de mens te verheffen' op ethisch, intellectueel of theologisch gebied. Dat legde een grote verantwoordelijkheid op de schouders van de schrijver (Wackers 1995, 70).⁸ Volgens de definitie van Bonaventura was de *auctor* immers de enige participant in het tekstproductieproces die de essentiële verrijking van de mens trachtte te bereiken met behulp van eigen materiaal.⁹ Woorden van anderen werden uitsluitend ter bevestiging geïntegreerd, waardoor hij als enige iets aan de bestaande, circulerende kennis kon toevoegen (Burrow 2008, 31-32). Zelf maakte Bonaventura geen hiërarchisch onderscheid tussen een *auctor* en andere schrijverstypes zoals de compiler, de commentator en de kopiïst. Toch bezat de eerstgenoemde enig prestige, en dat niet alleen door zijn grote mate van intellectuele zelfstandigheid, maar ook door de term waarmee hij werd aangeduid (Bennett 2005, 39).

Al in de middeleeuwen voerden grammatici de betekenis van het concept terug op drie Latijnse werkwoorden, met name *agere* 'optreden, acteren', *augere* 'doen groeien, vermeerderen', en *auireo* 'verbinden, vastbinden' (Minnis 2010, 10 en 219-220). De *auctor* ondernam met andere woorden door het schrijven een actie die de tekst en de bijbehorende inhoud deden uitgroeien tot een product dat mede door het gebruik van een metrum of

⁸ Over de middeleeuwse invulling van het begrip *auctor* en de concepten 'auteurschap' en 'autoriteit', zie Chenu 1927 en 1964, Curtius 1953, Hunt 1980, Minnis e.a. 2005, Bennett 2005, Burrow 2008, Ascoli 2010 en Minnis 2010.

⁹ De definitie van Bonaventura komt uit zijn commentaar op Petrus Lombardus' *Libri sententiarum*, geschreven tussen 1250 en 1252 (Minnis 2010, 94 en 253). Nederlandse vertaling uit Huizinga 2003, 462 (cursivering EV): 'Er zijn vier manieren om een boek te maken. Iemand schrijft iets op dat van een ander is, zonder iets toe te voegen of te veranderen; en deze wordt alleen maar *schrijver* genoemd. Iemand schrijft iets op dat van een ander is en voegt daar iets aan toe, maar niet iets van zichzelf; en wordt *compiler* genoemd. Iemand schrijft iets op dat van een ander is en iets van zichzelf erbij, waarbij dat van de ander echter het belangrijkste is, en dat van zichzelf een toevoeging om iets te verduidelijken is; en deze wordt een *commentator* genoemd, niet auteur. Iemand schrijft iets van zichzelf en iets van een ander erbij, waar dat van zichzelf het belangrijkste is, en dat van de ander toevoegingen zijn om iets te bevestigen; en deze moet *auteur* [*auctor*] genoemd worden'. Zie over deze passage ook Stillinger 1992, 37-38 en Parkes 1976, 127-28.

voeten (zoals Vergilius dat deed) als een eenheid kon worden gepercipieerd (Minnis 2010, 10 en 220).¹⁰ Maar er is meer: *auctor* is ook te verbinden met het Griekse *authentim* of ‘autoriteit’. Cicero koppelde het begrip in zijn definitie aan het gezag dat een wettige getuige binnen de muren van de rechtbank kon verwerven (Ascoli 2010, 75-76). Daar had de *auctor* namelijk het vermogen om via zijn retorische vaardigheden *fides* af te dwingen bij zijn toehoorders. Hij scheen het waard om ‘geloofd en gevolgd’ te worden en bezat door die specifieke omstandigheid persoonlijke autoriteit (Chenu 1964, 130).¹¹

Dat etaleren van de ‘bruikbare waarheid’ was in de christelijke traditie echter ontoereikend. Er was een originele, transcendente bron nodig die de betrouwbaarheid kon garanderen en die het toeval kon uitschakelen (Ascoli 2010, 76).¹² Bonaventura schoof in zijn *Breviloquium* (1254-1257) God, de schrijver van het Boek van de Wereld, als het christelijke archetype van de *auctor* naar voren (Curtius 1953, 319-326; Minnis 2012, 30). Alle menselijke autoriteit, zowel institutionele als tekstuele, kwam van de Schepper en stond daardoor onder Zijn directe controle (Curtius 1953, 319-326; Ascoli 2010, 76). De theologische boodschap was bijgevolg niet persoonlijk of historisch bepaald. Ze bevatte de essentiële Waarheid en Wijsheid, ook al werd ze door de imperfecte mens overgedragen (Minnis 2012, 30).

De klerikale instanties, de vertegenwoordigers van de goddelijke wil op aarde, zagen het dan ook als hun taak om te bepalen wie zich binnen hun maatschappij het recht tot spreken en de daarmee gepaard gaande autoriteit mocht toe-eigenen en vervolgens het Woord van God mocht verspreiden. Als ‘moeder van alle christenen’ moest de Kerk immers voor haar gelovigen het pad naar het hiernamaals vrijwaren. Afwijkende leerstellingen of leefregels die daarvoor een bedreiging konden vormen, dienden in de kiem te worden gesmoord (Classen 2013, 2). De kerkelijke instituties bepaalden dus wie de brug mocht slaan tussen God en de gelovige, hoe die intermediaire rol kon worden ingevuld en welke implicaties dat had. De controle over de schriftcultuur

¹⁰ Volgens Hugutio van Pisa (*Magnae derivationes*, hs. Oxford, Bodleian Library, Bodley 376, fol. 1r) zou *autor* (zonder *c*) *ligator* betekenen, iemand die ‘samenbond’ (Minnis 2010, 220).

¹¹ Cicero beschrijft het autoriteitsconcept in zijn *Topica* 19.73-20.78. De bron van de autoriteit was volgens de redenaar tweeledig: enerzijds lag de *natura* van de wettige getuige aan de basis, anderzijds waren toevallige omstandigheden – zoals rijkdom en herkomst – belangrijke katalysatoren. Zoals Ascoli 2010, 75-76 (vertaling EV) terecht opmerkt, was gezag een ‘persoonlijke en historische kwaliteit’.

¹² Zo schreef Hugutio van Pisa († 1210) dat wat de *auctor* voortbracht een ‘sententia digna imitatione’ was, een diepzinnig gezegde dat navolging – imitatie of uitvoering – verdiende (Minnis 2010, 10 en Carruthers 2009, 236). De term ‘bruikbare waarheid’ wordt hier gepast geacht omdat het voor Cicero meer ging om het retorische effect van de uitspraak dan om het waarheidsgehalte van de inhoud.

en het gebruik van het Latijn werden daarbij handig ingezet. De klerikale elites konden zich op die manier als groep identificeren, zich bijgevolg onderscheiden van de ‘ongeletterden’, en daarbij het alleenrecht opeisen (Deploige 1999, 98; De Jong 1993, 33-34). Gelovigen zonder theologische scholing, kennis van het Latijn of met een gendernadeel stuitten dan ook op geïnstitutionaliseerde grenzen, waardoor het zo goed als onmogelijk werd zich enige autoriteit toe te eigenen. Als iemand vanuit de marge in het openbaar zijn stem wilde doen gelden, dan moest die zichzelf in de eerste plaats ‘onzichtbaar’ maken.¹³ Hij diende de eigen persoonlijkheid of achtergrond, die voor Cicero net de bron van het gezag was, terzijde te schuiven en zich te manifesteren vanuit de positie die door de klerikale, mannelijke hiërarchie werd toegestaan. Geletterdheid en geleerdheid werden gelijkgesteld aan macht (Deploige 1999, 98-99). Het waren eigenschappen die een eigen, sterke positie binnen het maatschappelijke kader creëerden vanwaaruit de bevolking en de instituties konden worden gestuurd, een positie die de klerikale elites, in de naam van God, voor zichzelf wisten te reserveren en vakkundig te beschermen.

Geen enkele autoriteitsclaim in onze tijd noch in de middeleeuwen, kan zich echter boven de maatschappij plaatsen of zich losmaken van sociale en culturele dynamieken (Smith e.a. 2009, 11, 13). Ook het gezag van de klerikale hiërarchie werd gecontesteerd, uitgedaagd of op zijn minst ter discussie gesteld. Middeleeuwen ontwikkelden volgens Classen verschillende strategieën om zich in de praktijk aan de goddelijke genade over te geven en zich door Hem te laten overweldigen. Op die manier tastten ze de grenzen van geïnstitutionaliseerde autoriteit af (Classen 2013, 15). Margery Kempe († ca. 1440) overtuigde gelovigen in een (min of meer) autobiografisch boek van haar religieuze overgave door haar luidruchtig en onophoudelijk geschrei. Hildegard von Bingen († 1179) benaderde haar publiek met theologisch onderbouwde traktaten en visionaire geschriften in het Latijn. En Jan van Ruusbroec († 1381) probeerde met behulp van de volkstaal in dialoog te treden met erkende autoriteiten (Classen 2013, 15):

After all, authority concerns all human interaction, and, moreover, touches on man’s general need for and quest for a divine force, the ultimate limit, and source, of all human existence. Those people who can gain the closest proximity to that source of power [...] have traditionally enjoyed the highest respect or authority (Classen 2013, 6).

Of men nu vanuit de kern of uit de marge sprak, uiteindelijk ging het om het verkrijgen van toegang tot de ultieme *Auctor*, om het aanhoren van Zijn wil

¹³ Ik gebruik hier de terminologie van Waters 2013, 129.

en om die na interpretatie aan een publiek kenbaar te maken. Dat besliste uiteindelijk of de kennisoverdracht legitiem mocht worden geacht en of, bijgevolg, het gezag van de fysieke vazal – de aardse vertegenwoordiger van God – kon worden erkend. De drie hierboven genoemde mystici stuurden daar dan ook op aan. Zij benadrukten dat ze het goddelijke niet vanop een afstand hadden doorgrond, via onderwijs of geschriften zoals de experten in de theologie van hun tijd dat deden, maar dat ze er actief aan hadden geparticipeerd. Hun persoonlijke ervaring was de bron van kennis (*sapientia*), waardoor ze zich enerzijds verwijderden van het klassieke, rationelere discours van de scholastiek (*scientia*), maar anderzijds ook een directer contact met God, en dus met Zijn waarheid, claimden (Deploige e.a. 2010, 105; Warnar 2003a, 102). Dat laatste kon als erg bedreigend worden ervaren door de heersende klerikale instanties. Voordat Hildegard von Bingen naar buiten trad met haar Latijnse visioenen en profetieën, bouwde ze dan ook een strategisch netwerk van gezaghebbende beschermers uit. Onder hen was ook Bernardus van Clairvaux, de eerste die nota bene sprak over ‘het lezen in het boek van de ervaring’. Vervolgens liet ze haar geschriften legitimeren door niemand minder dan paus Eugenius III (Newman 1998, 1; Classen 2013, 15-17; Mulder-Bakker e.a. 2009, 11).¹⁴ Als Kimmelman (1999, 21) stelt dat er ook bij de volkstalige literatoren vanaf de veertiende eeuw een manifest verlangen rijst ‘to assert themselves as poets – that is as auctores’, mogen we evenwel de moeizame evenwichtsoefening van de mystici tussen traditie en vernieuwing niet uit het oog verliezen. De profetische rol was een erg kwetsbare. Het persoonlijke gezag was volledig afhankelijk van de aanvaarding van de geprivilegieerde status van de schrijver en de waarachtigheid die men aan zijn boodschap toekende (Watson 1991, 4 en 25).

Als iemand als Jan van Leeuwen († 1378) zichzelf als spreekbuis van God wou opwerpen en vervolgens het recht opeiste om gelovigen met zijn geschriften spiritueel te leiden, diende hij die aanspraak persoonlijk te verantwoorden.¹⁵ Door zich te beroepen op de ervaringsautoriteit schuift een schrijver nadrukkelijk zijn eigen, subjectieve belevenissen naar voren als

¹⁴ Over de briefwisseling tussen Hildegard en Bernardus van Clairvaux, zie Rapp 2013, 12 e.v. en Classen 2013.

¹⁵ Uit hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, IV 401, fol. 131v: ‘Nu al sidi soe dore of soe sot, ghi leken menschen ende ghi liede die der scrift niet en weet noch en cont, ya ende onghellettert sijt als ic oec bin, want ic en quam noyt in scole. Mar god heeft mijns ontfarmt ende sijn grondelose ontfarmhertecheyt es rechts allene mijn troest ende mijn eyndelege toeverlaet’. De standaardwerken bij uitstek over Jan van Leeuwen blijven Axters 1943 en De Vooys 1903 en 1915-1916. Recentere studies over zijn persoon en werk zijn Lievens 1983, 504-510, Van Geest 1991, Reynaert e.a. 1993, Ruh 1996, 100-117, Reynaert 2005, Geirnaert 2008, Desplenter 2010 en 2011. Er bestaat tot op heden nog geen volledige editie van Jan van Leeuwens traktaten.

bron van het gezag. Zo komt hijzelf, in plaats van louter de tekst, sterk op het voorplan te staan. Bovendien staat hij in interactie met normatieve structuren. In tegenstelling tot de persoonlijke ervaringen worden die laatste net door een jarenlange traditie en voornamelijk door continuïteit steeds opnieuw bekrachtigd (Watson 1991, 4, 8).¹⁶ Dat dat niet altijd goed kon uitdraaien, leert het lot van Marguerite Porete († 1310) ons. In tegenstelling tot de kerngroep van de ecclesiastische maatschappij beschikte de profeet bovendien niet over wat Bourdieu (1987, 128) ‘materiële of symbolische wapens’ noemt. Daaronder mogen we excommunicatie of vervolging rekenen, hardnekkige strijdmiddelen die als laatste woord aan het autoriteitsdispuut konden worden toegevoegd en die de schrijver meteen van het toneel konden doen verdwijnen (Repstad e.a. 2013, 62).

In het klassieke onderzoek werd Jan van Leeuwen als een zuiver product van de grote Ruusbroec benaderd, iemand die werd bestudeerd om de doorwerking van de Groenendaalse leer bij lekenbroeders te belichten en te zien hoe er met moeilijke, theologische thema’s werd omgesprongen. Die focus lijkt, althans voor een deel, de aard van Van Leeuwens schrijverschap te miskennen. Uit een grondige analyse van de teksten van de lekenbroeder en de manier waarop hij in de overgeleverde handschriften centraal werd geplaatst, blijkt dat hij streefde naar individuele autoriteit.¹⁷ Vanuit de marge eiste de kok spreekrecht op in een sterk hiërarchisch bepaalde maatschappij en daarvoor kreeg hij, net als zijn prior Jan van Ruusbroec, vanuit de nieuwe Groenendaalse gemeenschap alle mogelijkheden ter beschikking.

De rol van de kok Jan van Leeuwen

Dat Jan van Leeuwen die kansen kreeg, hangt wellicht voor een deel samen met wat er in zijn geschriften over Ruusbroec te lezen viel, de prior wiens autoriteit diende te worden verdedigd. In maar liefst de helft van de passages waar Jan

¹⁶ Dit staat los van de theorie van Waters 2013. De schrijver kwam logischerwijs op het voorplan te staan, omdat die zich in eerste instantie als spreekbuis van God bekend moest maken. God manifesteerde zich via een inferieure sterveling en dat moest aan de lezer duidelijk worden gemaakt. Wanneer de schrijver zich eenmaal heeft opgeworpen als vazal van God, moet deze rol echter nog door het publiek worden geaccepteerd alvorens hij en zijn woorden geloofd en gevolgd kunnen worden. Om dat te bereiken kan de schrijver verschillende strategieën aanwenden, waaronder dus het ‘onzichtbaar maken’ waar Waters over sprak.

¹⁷ Voor de analyses in dit artikel werden alle teksten uit het eerste en tweede deel van Jan van Leeuwens *opera omnia* onder de loep genomen, alsook de volgende handschriften: hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II 138, IV 401, 667, 888-90 (verder aangeduid met hs. II 138, hs. IV 401, hs. 667 en hs. 888-90); hs. Deventer, Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek, I, 55 (editie door Delteijk, 1947) en hs. Pommersfelden, Bibliothek Graf von Schönborn, 280/2881.

van Leeuwen naar zijn biechtvader verwijst,¹⁸ voelt hij zich genoodzaakt de rechtzinnigheid en waarachtigheid van hetgeen Ruusbroec voortbracht te benadrukken en dat terwijl niet Ruusbroec zelf, maar God de bron was van wat de prior neerschreef. Op volmaakte wijze wist Ruusbroec Christus in het leven na te volgen, zo stelt Van Leeuwen. Hij ‘vernederde’ en ‘versmaadde’ zichzelf belangeloos en schikte zich naar de goddelijke wil. Daarom begiftigde de Schep- per de Groenendaalse prior met de waarheid en wijsheid Gods. Het was dan ook Ruusbroecs taak om die ‘edele graciose leringhe’ op aarde mee te delen, niet alleen om God te eren of daarmee de geestelijke behoefte van de gelovige te bevredigen, maar ook omdat hij als persoon door zijn uitmuntende levenshou- ding als voorbeeld kon dienen voor velen.¹⁹ Ruusbroec was een ‘effen ghelijchheit gods’, verheven boven het hoogste engelenkoor, met een deugdzaamheid die niemand op aarde kon evenaren, aldus de kok.²⁰

Jan van Leeuwen speelde in al zijn beschrijvingen van de prior duchtig op deze voorbeeldigheid in. Dat is anders dan Jordaens, die poneerde dat hij niet over Ruusbroecs heiligheid zou spreken omdat de Bijbel verbood een mens tijdens het leven te prijzen (Eccl. 11, 30).²¹ Bovendien voert de kok Hadewijch²² louter en alleen als tekstuele autoriteit op om zijn eigen stellingen geloofwaardiger te maken en van enige autoriteit te voorzien. Met Ruusbroec gebeurt dat slechts één keer, overigens nooit in geciteerde vorm en altijd ingebed in een apologie.²³ Vooraleer Jan van Leeuwen Ruusbroecs leer betreffende de Triniteit uiteenzet, vermeldt hij namelijk dat ‘vele lieden’ zich er ‘ten onrechte’ aan hebben gestoord. Vervolgens zet hij de geloofwaar- digheid van zijn biechtvader in de verf door expliciet te poneren dat hij Jan van Ruusbroec meer gelooft dan wie ook op aarde, inclusief zichzelf.

Tot slot spoort hij de lezers aan om bij het lezen van Ruusbroecs traktaten meer te focussen op de ‘sin’ van het betoog en niet op alle details (‘alsoet luyt’) van de verwoording: het was beter de prior krediet te geven en hem niet met- een te beschimpen.²⁴ Hadewijch behoeft voor zowel de Heilige Drieuldigheid

¹⁸ In *Redene ende ondersceyt, Vanden IX choren der inghelen en Van enen inwendeghen verborghenen gheesteliken sacramenteliken etene*.

¹⁹ Uit hs. IV 401, fol. 191r.

²⁰ Uit hs. 888-90, fol. 156v.

²¹ Zie Schepers 2014, 251 voor Jordaens.

²² Hadewijch is de andere middeleeuwse, mystieke auteur die de kok in zijn werk inte- greert.

²³ Verwijzingen naar Hadewijch in *Vanden seven teekenen der sonnen* (hs. 888-90, fol. 44v-45r) en *Van vijftierhande bruederschap* (hs. IV 401, fol. 248r). Ruusbroec als tekstuele autoriteit in *Vanden IX choren der inghelen* (fol. 75v-76r).

²⁴ In *Van vijftierhande bruederschap* (hs. IV 401, fol. 254r) gaat Jan van Leeuwen ook expliciet in op kritische stemmen die zijn eigen ‘leringhe’ foutief interpreteren. Daarbij voert hij dezelfde argumenten aan als bij de verdediging van zijn prior. Ze volgen, zo meent Jan

als de goddelijke minne geen enkele verantwoording als autoriteit. Wat Ruusbroec betreft wordt er echter ten eerste uiterst schaars omgesprongen met diens woorden. Ten tweede worden er nooit geloofsovertuigingen geuit zonder dat ze gekaderd worden in een verdediging of rechtvaardiging. Jan van Leeuwen ontkent evenwel in zijn traktaten niet dat ook Hadewijchs leer wel eens foutief wordt geïnterpreteerd. De verantwoordelijkheid ligt daarvoor echter niet bij haar, maar bij het publiek. De uitingen van de ‘waarachtige lerares’ worden als ‘te edel’ of ‘te subtiel’ ervaren omdat de ‘innerlijke blik [van de lezers] nog niet helemaal door de minne is geopend’.²⁵ Het wanbegrip bij Ruusbroec is daarentegen veeleer te wijten aan de manier waarop die de inzichten zelf brengt.²⁶ Hoe dan ook verzekert Jan van Leeuwen pertinent dat de prior zijn leer ‘uten heyleghen gheest’ haalde en dat die dus ‘alte wel concorderende [is] over een metter heyleghen kerken’.²⁷ Als bewijs daarvan vertrouwt hij de lezer toe dat hij ‘met zijn geest’ Ruusbroec ‘in hemelrike daer boven in deweghe leven’ heeft mogen aanschouwen.²⁸ Liever had hij dit verzwegen, zo zegt hij, omdat hij vreest voor deze gave geëerd of geloofd te worden, terwijl dat bij geen enkele inval of visioen mag worden geambieerd. Hij wil dit enkel ‘voorseghen’ (profeteren) omdat de lezer Ruusbroecs ‘heileghe leeringhe hoert ende daer bi blijft ende vaste inweert crijcht’ zonder daarbij te gaan ‘dolen in vremder scolen’.²⁹ ‘Want sijn leeringhe’, aldus Jan van Leeuwen:

es rechte van boven neder vloyende doer hem overmids dat heileghe ingheesten gods dat doer hem ebdt ende vloyt, ende boven in doverste deel sijns gheests hout haer die eenwoldeghe waerheit daer hi alle waerheit ontfect, sonder middel, van gode.³⁰

Deze passages tonen aan dat Groenendaal al tijdens het leven van de prior en vóór de aanklacht van Gerson veel belang hechtte aan de rechtzinnige interpretatie van diens leer. Ze laten tevens zien dat die door individuen uit alle geleidingen van het klooster, van Latijnse theologen tot ongeschoolde lekenbroeders, op een geheel eigen manier werd uitgedragen. Daarbij werd Jan van

van Leeuwen, ‘niet den sinne noch oec der sententien mijnre meyninghen’; hoewel ze ‘verstaen dat [de] leringhe ghewarech es’, willen ze de kok het voordeel van de twijfel niet gunnen. Ook Schoonhoven gaf in zijn verdediging van de prior aan Gerson toe dat Ruusbroec zijn leerstellingen – hoewel zonder twijfel van orthodoxe aard – beter had kunnen formuleren, waardoor een verkeerde interpretatie vermeden had kunnen worden (Schepers 2014, 266-267; Combes 1945, 717-72, 47).

²⁵ Uit hs. 888-890, fol. 45r, vertaling dankzij Veerle Fraeters.

²⁶ Uit hs. 888-890, fol. 76r, 157r.

²⁷ Uit hs. IV 401, fol. 190v.

²⁸ Uit hs. 888-890, fol. 156r.

²⁹ Uit hs. 888-890, fol. 156r.

³⁰ Uit hs. 888-890, fol. 156r.

Leeuwen als geloofwaardige bron naar voren geschoven om Ruusbroecs uitspraken te kaderen. Dat gebeurde zelfs in die mate dat de latere redacteurs beslisten om de betrokken passages in de handschriften waarin Jan van Leeuwens werk werd overgeleverd in de verf te zetten. Daarvoor voegden ze titels aan de kapitels toe (zoals ‘Hoe grontoetmoedecheyt ende ghewareghe caritate sijn de II princepale dooghden ende hoe hoghe dat de goede prior Jan van ruusbroec ende sijn Coc daer in stonden’) of plaatsten ze notities in de marge bij interessante passages: ‘Merct wel van her Jan ruusbroec wat hier steet’, ‘merct zeer wel wat hier steet van her Jan van ruusbroec’.³¹ Een dergelijke markering vinden we bij de vermeldingen van Hadewijch in de geschriften van Jan van Leeuwen niet terug.³² Daarnaast werden de twee passages waarin Ruusbroec het meest uitgebreid en exclusief als exemplum werd geprofileerd uit de oorspronkelijke tekst gelicht, individueel afgeschreven en breed verspreid als ‘de lofredenen op Jan van Ruusbroec’.³³

Jan van Leeuwen begon de profilering van zijn prior mee te sturen, en dat terwijl hij wat de theologische autoriteitsaanspraak betrof nog verder van de traditie verwijderd stond dan de priester Jan van Ruusbroec. Hij kon zijn eigen geloofwaardigheid niet ontleen aan zijn opleiding, achtergrond of functie. Als een ‘leec onghellettert mensche’ die ‘noyt in scole’ ging, wist hij voor hij Groenendaal betrad zelfs het onderscheid niet te maken tussen ‘a en b’.³⁴ Jan van Leeuwen was het ultieme voorbeeld van een ‘mediator of the divine’ (Frohlich 2012, 306): geen priester, maar een kok, geen latinist, maar een ongeletterde, een leek in de volste zin van het woord die zich los van de

³¹ Uit hs. IV 401, fol. 189v, 190v.

³² Enkel in hs. 667 – het eerste deel van Jan van Leeuwens *opera omnia* uit 1540 – komt de naam Hadewijch (‘van Hadewijch’) in de marge voor en dat bij de passage uit *Van vijftiende bruederschap* (fol. 247v).

³³ We hebben het hier over de twee fragmenten uit *Redene ende ondersceyt* die ook in handschriften IV 401 en 667 door een marginale notitie (‘merct wel van her Jan ruusbroec wat hier steet’ en ‘merct zeer wel wat hier steet van her van ruusbroec’) werden gemarkeerd. De twee passages, die in de originele tekst niet op elkaar volgen, werden samengevoegd, voorzien van een titel (‘dit scrijft brueder Jan de coc vanden goeden prior van Gruenendale den iersten prior van gruenendale’) en als tweede lofrede de wereld ingestuurd. De passages vinden we terug in handschriften Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 2559-2562 en 3416-24, maar niet in het zogenoemde handschrift H (Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 2412-13) zoals in Arblaster e.a. 2014 (appendix 5) wordt vermeld. De Vreese 1895, 178-81, die de lofredenen editeerde, baseerde zich dan ook – in tegenstelling tot wat in *A Companion to John of Ruusbroec* wordt beweerd – op hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 2559-2562, een rapiariumhandschrift uit de eerste helft van de vijftiende eeuw. Van de vier lofredenen kunnen er twee woordelijk aan Jan van Leeuwen worden toegewezen; naast *Redene ende ondersceyt* diende een ongemarkeerde passage uit *Van enen inwendighen verborghenen gheesteliken sacramenteliken etene* als bron. Over de oorsprong van de derde en vierde lofrede, zie Lindeman 1931, 47-48 en Van Mierlo 1910.

³⁴ Uit hs. IV 401, fol. 91v, 131v, 181v. Over de opleidingsgraad van lekenbroeders in het algemeen, zie Schreiner 1993; over Jan van Leeuwens profilering als ongeletterde, zie Kok 1973.

bestaande academische conventies als mystieke schrijver profileerde. Hij staat dan ook niet alleen centraal in dit artikel omdat hij een rol speelde in het autoriteitsdebat met betrekking tot Jan van Ruusbroec. Hij verdient ook aandacht omdat hij in zijn traktaten een eigen definitie van autoriteit naar voren schuift, zichzelf er netjes in past en van daaruit het recht verwerft om andere autoriteiten te beoordelen, af te wijzen of te verdedigen. De kok verpersoonlijkt de drang die Kimmelman (1999, 21) bij veertiende-eeuwse auteurs beschrijft om zich als *auctor* te uiten, en werd daarbij door Groenendaal niet alleen gestuurd en gesteund, maar ook op de kaart gezet. De casus 'Jan van Leeuwen' biedt dan ook een nieuw inzicht in de manier waarop Groenendaal met de mystieke autoriteitskwestie omging.

De creatie van Jan van Leeuwens autoriteit

Ondanks zijn drukke dagtaak in de keuken slaagde Jan van Leeuwen erin om ruim duizend bladzijden Middelnederlands proza – 22 traktaten, meer dan de grote Ruusbroec ooit schreef! – uit zijn pen te halen. De eerste teksten kwamen er kort nadat de Groenendaalse gemeenschap de augustijnerregel (1350) aannam, dat wil zeggen zes jaar nadat de kok zich bij Ruusbroec en co voegde. Die vielen bij zijn directe omgeving duidelijk meteen in de smaak. Reeds tijdens zijn leven werden de traktaten van de kok door zijn medebroeders verzameld, om aan het begin van de vijftiende eeuw, ongeveer gelijktijdig met die van hun prior, te culmineren in een *opera omnia*-handschrift.³⁵ Dat plaatste Jan van Leeuwen meteen in het rijtje van de vier Middelnederlandse auteurs van wie het volledige oeuvre contemporain werd samengebracht.³⁶

Het handschrift werd opgesmukt met randdecoraties, bladgoud, gehistorieerde initialen en volbladminiaturen. Op de twee bewaarde miniaturen werd de kok uiterst realistisch als scribe afgebeeld: geknield naast zijn bed, ijverig krabbelen op een wastafeltje.³⁷ Die portrettering is niet alleen

³⁵ Uiterst fragmentarisch overgeleverd in hs. II 138 (ca. 1400) en hs. Kaapstad, National Library of South Africa, Grey 3 c 4. Datering van Ruusbroecs *opera omnia*-handschriften volgens Kienhorst e.a. 1998, 21.

³⁶ Naast Jan van Ruusbroec en Jan van Leeuwen werd ook het volledige werk van Hade-wijch (actief omstreeks 1240) en Willem van Hildegarsberch (actief 1383-1408) in een *opera omnia*-handschrift verspreid. Inleidingen op deze auteurs kunnen worden geraadpleegd in Van Oostrom 2006, 419-456 en 12-19.

³⁷ Er zijn twee volbladminiaturen en zes gehistorieerde initialen overgeleverd in hs. II 138 (fol. 3, 4, 5, 6 en fol. 1, 2) en twee initialen in hs. Kaapstad, SAB, Grey 3 c 4. Men veronderstelt dat één gehistorieerde initiaal – bij de proloog van *Een ghetughe* – de kok afbeeldt, knielend bij Christus, met een onbeschreven perkamentrol bij zich (Smeyers 1993, 203-206).

een zeer uniek verschijnsel voor wat de volkstalige literatuur van de Lage Landen betreft, maar volgens Peters (2008, 20) ook een indicatie voor ‘einer besonderen auctoritas der Texte’.³⁸ Groenendaal bewaarde het rijke handschrift dan ook, samen met de verzamelhandschriften van Jan van Ruusbroec en de in het Latijn schrijvende Jan van Schoonhoven, in een speciale kast, waardoor het in 1435 aan een grote brand kon ontkomen (Hogenelst e.a. 1995, 156).³⁹ Daarenboven wijdde de kanunnik Henricus Pomerius omstreeks 1420 het derde deel van zijn *De origine monasterii Viridisvallis* aan de ‘bonus coquus’.⁴⁰ Naast een hoofdstuk over de stichting van het klooster en een over Jan van Ruusbroec, zag zo een biografie (lees: hagiografie) over Jan van Leeuwen het licht, nota bene in het Latijn. Ook Jan van Leeuwens traktaten zelf werden voor een deel in de prestigieuze taal van de wetenschap en de kerk overgezet, waardoor de ordebroeders voor de *illiteratus* toch een (bescheiden) plaatsje in de *latinitas* reserveerden (Geirnaert 2008).⁴¹

Groenendaal liet het daar echter niet bij. Uit een grondige analyse van de overgeleverde *opera omnia*-handschriften blijkt dat de kloosterlingen gaandeweg een strategie ontwikkelden om de autoriteit van de kok te benadrukken en verder te verspreiden (zie Vandemeulebroucke e.a. 2016). Allereerst maakte men een selectie van teksten die geschikt of aanvaardbaar werden bevonden. Traktaten waarin te veel kritiek werd geuit, werden niet opgenomen. Zo is er de bekende aanval op Meister Eckhart waarin de kok de dominicaanse theoloog verwijt door de duivel bezeten te zijn, de vroomheid van een paddenstaart te evenaren, en iedereen naar de hel te leiden. Ook teksten die onafgewerkt waren of waarin een bepaald thema integraal werd herhaald, werden vermeden (Reynaert

³⁸ Volgens Van Oostrom 2013, 274 is Ruusbroec de enige Middelnederlandse schrijver die als scribent wordt afgebeeld. Anderen zoals Jacob van Maerlant verwijzen in hun portretten expliciet – met behulp van een attribuut, zoals een boek – naar vroegere (bij voorkeur klassieke) autoriteiten, waardoor de miniatuur hen eerder de rol van de lezer toeschrijft. Filosofen, profeten, evangelisten en kerkvaders werden volgens Peters 2008, 8 en 20 op een soortgelijke manier als Jan van Leeuwen geportretteerd. Hierdoor krijgt de miniatuur een bijzonder, gezaghebbend aura. De knielende houding staat volgens haar onder invloed van de visioentradië (Geirnaert 2008, 63-64). De gelijkenis met Wolfram von Eschenbach (Peters 2000, 336-337) is treffend. Terwijl ook daar de tekst de ongeleerdheid van de auteur in de verf zet, wijst de manier van afbeelden hem de status van boekgeleerde toe.

³⁹ Voor een beschrijving van het verzamelhandschrift van Jan van Schoonhoven, zie Ampe e.a. 1981, 284-87.

⁴⁰ Geëditeerd door De Leu 1885.

⁴¹ Geirnaert 2008, 63-64 merkt wat dit betreft terecht op dat geschoolden nu eenmaal de gewoonte hadden om religieuze geschriften in het Latijn te lezen; de vertaling had misschien ook cultureel-psychologische motieven.

e.a. 1993, 192).⁴² Daarnaast bewerkte men de auteurstekst zelf, zoals men toegaf in de proloog:

Nochtan soe es te weten dat inden navolghenden boeken ondertijden wat toe oft afghedaen oft verwandelt es, na eyschinghe der materien, ocht om de materien te bat oft te meer te verclarene [...], ende de maniere van sinen spreken es oec ondertiden wat mede verwandelt.⁴³

Impliciete redactionele ingrepen zijn de verwijdering of toevoeging van bepaalde fragmenten. Daarnaast waren er expliciete ingrepen. In de marge plaatste men notities of markeerde men passages, het werk werd in hoofdstukken verdeeld en van samenvattende kapitteltitels voorzien, en pro- of epilogen werden toegevoegd waarin de redactie duidelijk het woord kon nemen. De analyse hiervan biedt ons inzicht in het profileringsproces van de kok, alsook in de evolutie die daarmee gepaard ging (Vandemeulebroucke e.a. 2016).

Tijdens het leven van Jan van Leeuwen verspreidde Groenendaal een eerste, chronologische bundeling van vijf traktaten. De enige overgeleverde proloog van die editeerfase vinden we in handschrift Pommersfelden, een pseudo-Duitse vertaling van Jan van Leeuwens traktaten, terug. Uit die proloog kunnen we afleiden dat de redacteurs vonden dat Jan van Leeuwens werk voor het publiek interessant was omdat hij de volgeling van de grote Jan van Ruusbroec was en in diens directe omgeving verkeerde.⁴⁴ De autoriteit van die laatste straalde met andere woorden af op zijn biechteling. Het lijkt dan ook niet toevallig dat de excerpten uit die eerste collectie niet onder Van Leeuwens naam werden verspreid, maar expliciet dan wel impliciet verwijzen naar Ruusbroec (Reynaert e.a. 1993, 200). In een tweede editiefase, die zich na zijn dood voltrok, werd de kok van Ruusbroec losgekoppeld en als individuele autoriteit naar voren geschoven. Dat kunnen we afleiden uit de prologen, kapitteltitels en marginale notities.

Het waren echter niet zijn achtergrond, gebrek aan scholing of functie in het klooster die hem dat gezag opleverden, maar zijn exemplarisch gedrag, al werden de eerstgenoemde kenmerken zeker niet als nadelig gepresenteerd.

⁴² Over de veroordeling van Eckhart door Jan van Leeuwen, zie De Vooy 1905, Kok 1973, Kikuchi 2012 en McGinn 2012, 71-75.

⁴³ Deze uitgebreide proloog werd tijdens het tweede editoriale moment aan de verzamelcollectie toegevoegd en introduceert de negen traktaten van Jan van Leeuwen. We vinden de proloog terug in handschriften IV 401 en 667, de tekst werd geëditteerd door De Vooy 1903, 145-146.

⁴⁴ Hs. Pommersfelden, Bibliothek Graf von Schönborn, 280/2881, fol. 1r: 'Hier vahet an ein geistliche bedudung vf das ewangelium das man liset vf der heilige drey konung tag das gemachet hat ein geistlich leye der ein koch was des erwerdigen geistlichen fatters her Johannes russbroch inden closter zu groendale by brussel in brabant'.

Ze getuigden tenslotte van de immense kracht die van de Heilige Geest uitging: Hij deed een ongeletterde lekenbroeder uitgroeien tot mystieke leraar die een spirituele leidraad kon en mocht presenteren. De passages die men markeerde – volgens de proloog geplaatst ‘daer wat merckelijcs ende notabels es’⁴⁵ – lichtten uit de woordenstroom al wat het publiek kon verwachten tijdens het mystieke groeiproces en de unificatie met Christus, weliswaar aan de hand van de inzichten, anekdotes en ervaringen van de kok zelf. Door dat persoonlijke, toegankelijke karakter van de teksten kon het ook voor de lezer of toehoorder een eenvoudig te bereiken doel lijken. Het ging zelfs zo ver dat de latere redacteuren niet enkel fragmenten aanduidden waarin Jan van Leeuwen zijn eigen gezag beschreef of verklaarde, maar ook in kapitteltitels die claim gingen verdedigen: ‘Hoe die coc oetmoedelec vergiffenisse bidt, es dat hi yet messcreven heeft in sijnre leringhen, ende hoe hi begrepen was’, ‘Van IIII poenten dair hi af begrepen was ende sijn ontsout dair af’.⁴⁶ Kritische opmerkingen die in de eerste editie nog in de kantlijn werden toegevoegd om uitspraken van de kok te kaderen of net te nuanceren (zoals ‘errat in terminis, seu abutitur eis’ of ‘videatur cancellarius’)⁴⁷, zijn in de tweede editie niet te vinden. De redacteuren leken zich nu volledig achter zijn uitingen te scharen. Jan van Leeuwen werd daarenboven niet langer gepresenteerd onder zijn eigen naam – zoals bij zijn prior in de traktaten gebeurde – noch als ‘een kok’, ‘een lekenbroeder’ of ‘een discipel van Jan van Ruusbroec’ die zich over theologische materie ging buigen. Vanaf het tweede editoriale moment werd hij systematisch met het *epitheton ornans* ‘de goede kok’ benoemd, een roepnaam die herkenbaarheid bij het publiek moest opwekken en die meteen zijn voornaamste eigenschap onderstreepte. Hij was iemand die het contemplatieve en werkende leven succesvol wist te combineren en die van elke vorm van traditioneel gezag verstoken was.

Jan van Leeuwen werd dus, voornamelijk na zijn dood, door Groenendaal en de latere redacteuren omgevormd tot een exemplarische autoriteit. Daarom ook wordt hij in dit artikel als een constructie benaderd en minder als een man van vlees en bloed. Biografische gegevens die dat beeld konden voeden, werden in de tekst gemarkeerd, in de kapitteltitels herhaald of in de verluchting afgebeeld; andere zaken die zijn autoriteit in het gedrang konden laten komen of tegenspreken, werden dan weer achterwege gelaten. In die constructie speelt natuurlijk ook de ik-persoon die in de traktaten

⁴⁵ Uit hs. 667, fol.6r.

⁴⁶ Uit hs. IV 401, fol. 253v, 254r.

⁴⁷ Uit hs. Pommersfelden, Bibliothek Graf von Schönborn, 280/2881, fol. 126v, 127v.

over de hele lijn het woord neemt, en voor de lezer gelijkgesteld wordt met de auteur, een niet te onderschatten rol. In het volgende onderdeel van dit artikel ga ik dus in op de gezagsdefiniëring en autoriteitsaanspraak die uit de teksten zelf naar voren komt.

Jan van Leeuwen eist zijn spreekrecht op

Ondanks zijn achtergrond heeft de persoon die zich in de teksten als de kok van Groenendaal bekendmaakt niet bepaald last van valse bescheidenheid. Jan van Leeuwen voelt zich nauwelijks geremd om zijn teksten als een leer te presenteren, die bestaat uit 'suvere materie', 'met sconen redenen', die van 'suverleken sinne luden'.⁴⁸ Bovendien benadrukt hij herhaaldelijk de noodzaak tot het lezen en verspreiden ervan. Hij heeft namelijk een profetisch doel. De kok wil de gelovigen bekeren en in het binnenste van de Heer 'trekken', en dat met volledige overgave: want 'dats nacht ende dach mijn gheesteleke inwendeghe verborghene jacht', waarvoor 'lijf noch ziele gespaert' mag worden.⁴⁹ Zolang zijn publiek namelijk niet zoals hijzelf van bovenaf verlicht is, moet hij de genade via 'woorde ende leeringhe' van onderuit zien te stimuleren en de gelovige ertoe aanzetten de ziel ontvankelijk te maken voor de goddelijke inwerking.⁵⁰ Als die ziel vervuld blijft met hoogmoed, gemakzucht of andere 'eertsche hinderlike dinghen' kan de mens zich niet volledig onderwerpen aan de wil en macht van God, waardoor Hij in de creatuur Zijn eisen noch gaven kan bewerkstelligen.⁵¹ Wil men alles over zelfontgeining en onthechting weten en de voordelen proeven van de wezensgemeenschap die daaruit voortvloeit, dan zijn Jan van Leeuwens woorden, naar eigen zeggen, een essentieel beginpunt.⁵² Het kwistig omspringen met werkwoorden als 'proeven', 'openbaeren', 'verclaren', 'verdietschen', 'leren', 'bewijsen', 'sweeren', 'leyden' en 'raden'⁵³ waarmee de kok de rol die hij aanneemt ten opzichte van zijn publiek specificeert en de dwingende imperatiefvorm die hij voortdurend gebruikt ('scuwet ende vliet ende en gheloeft u selven niets niet'),⁵⁴ verraden dan

⁴⁸ Uit hs. IV 401, fol. 77v, 141v, 147v, 253v.

⁴⁹ Uit hs. IV 401, fol. 157r.

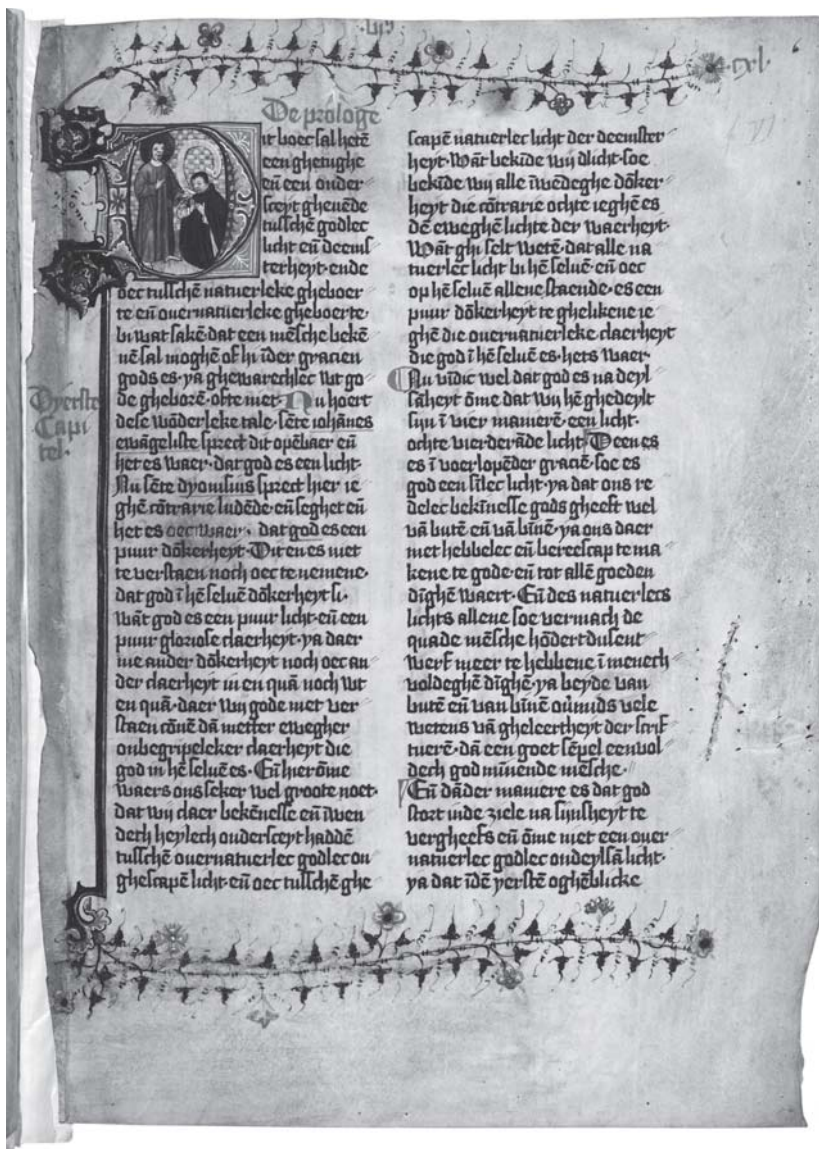
⁵⁰ Uit hs. IV 401, fol. 103v.

⁵¹ Uit hs. 888-90, fol. 102r, 124v. Zie over nederigheid en loutering bij Jan van Leeuwen, ook Ampe 1959, 234 en 344-345.

⁵² De term 'wezensgemeenschap' werd ontleend aan Dorresteyn 1934, 21.

⁵³ Uit hs. IV 401, fol. 93v, 108v, 112v, 120r, 131r, 147v, 203v, 210r, 222r; en hs. 888-890, fol. 98v.

⁵⁴ Uit hs. 888-890, fol. 98v.

Afbeelding 2: Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II 138, fol. 6r (oorspronkelijk fol. 115r), Jan van Leeuwen knielt voor Christus.

ook zijn doorgedreven, belerende intentie. Jan van Leeuwen verwacht van zijn publiek dat het actief met zijn teksten omgaat. De aangeboden kennis moet in concrete handelingen worden omgezet of op zijn minst worden geïnterioriseerd. Zijn traktaten geduldig lezen of aanhoren, of er achteraf kortstondig over reflecteren is niet genoeg: wat hij vertelt moet zijn publiek ‘weten’ en ‘gheloven’.⁵⁵

Wie uit het voorgaande echter afleidt dat Jan van Leeuwens schrijfwerk de ultieme zelfprofileringpoging is of als voedingsbodem voor enige discussie moet dienen, heeft het bij het verkeerde eind, zo beklemtoont de kok (‘seker daer na en hebbic niet ghepijnt noch gearbeydt’).⁵⁶ Zijn traktaten moeten enkel en alleen een bewijs leveren voor zijn volledige onderwerping aan God. Hij werd door de Schepper uitgekozen om op te treden als Zijn spreekbuis op aarde en Zijn Woord te verbreiden. Het was dus Jan van Leeuwens taak om daaraan te gehoorzamen en deze missie nederig maar vastberaden te volbrengen, zonder dat daar ook maar enige vorm van ‘wederloen’ op volgde.⁵⁷

Mar constic elken mensche ende alle menschen een stuc ghegheven of ghedeylen van minen gheeste dien ic ontfaen hebbe, ende ontfa al nu op dese selve ure van cristus gheeste, siet soe soudic alle menschen wel ende volcomelec in enen corten oghenblic ya alle die dinghe leren dies elken ter zielen noet ware. Siet dit scijnt alte wonderlec ghesproken, mar ic en mach mi niet [...] verhoeverdeghen noch verheffen, want de heyleghe gheest rast in mi.⁵⁸

Van hoogmoed – een zonde die Jan van Leeuwen verfoeilijk acht – kan allermint sprake zijn. Wat hij onder zijn naam neerschrijft, is immers niet zijn eigen vinding, maar hetgeen de Heer hem influisterde. De verantwoordelijkheid voor de inhoud, en zelfs voor de vermanende of belerende toon die Jan van Leeuwen daarbij aanslaat, wordt met andere woorden overgeheveld naar de instigator van de missie, de ultieme *Auctor* zelf. In *Vanden seven teeken der sonnen* vergelijkt de schrijver zich met een schipper die wilskrachtig doorvaart, hoe woelig, wild of angstaanjagend de zee ook mag zijn. Zelfs zonder te weten welke haven er bereikt moet worden of wat er te vinden zal zijn, houdt hij vol.⁵⁹ Soms verdwaalt de knecht Gods, verliest hij

⁵⁵ Uit hs. IV 401, fol. 53v.

⁵⁶ Uit hs. IV 401, fol. 253v.

⁵⁷ Uit hs. IV 401, fol. 221v.

⁵⁸ Uit hs. IV 401, fol. 162r.

⁵⁹ Getranscribeerd in Van Oostrom 2013, 260 en besproken door Reynaert 2005, 124. Uit hs. 888-890, fol. 35r.

de controle, maar niets kan hem weerhouden of doen wanhopen, want God stuurt het schip en per slot van rekening zal hij het zijn die met wonderbaarlijke verhalen aan wal komt. Al kan dat laatste hem niet erg bekoren, zo benadrukt de kok. Liever zou hij de nederige zijn die zwijgend God mag aanhoren zonder daarbij vervolgens de boodschap zelf te moeten uitdragen. Als ‘Gods offer’ en Zijn ‘vry eyghen knecht’ moet hij evenwel doen wat ruim duizend heiligen hem al hebben voorgedaan.⁶⁰ Die heiligen waren tenslotte ook ‘maar’ leken, zo stipt hij aan.

Een pertinente vereenzelviging met Christus is bij Jan van Leeuwen bijgevolg nooit ver weg. Ook hij wil de last van de gelovigen dragen, zich beladen met hun zonden en de ‘wrake gods’ op de schouders nemen om de mensheid te sparen:⁶¹ ‘Ware dat sake dat alle menschen consten wandelen in mijns selfs herte ende in mijn binnenste gheheylheyt – ghelikerwijs dat ic wandele in die binnenste ons heren jhesu cristi – seker soe soude mi alle menschen minnen saghense mijn herte aen’.⁶² Net zoals God Zich over hem heeft ontfermd, zal hij op aarde een soortgelijke taak volbrengen om zo het zielenheil van zijn lotgenoten veilig te stellen.⁶³ Hij is er zich evenwel van bewust dat dit geen eenvoudige opdracht is: het lekenvolk gaat volgens hem zedelijk ten onder, het laat zich verleiden door hoogmoed, ongehoorzaamheid en hebzucht.⁶⁴ Maar hoe kan het ook anders, als de geestelijken bij wie de ‘duvel regneert’ het goede voorbeeld niet aanreiken?⁶⁵ Ervaring leert hem dat kloosterlingen enkel in het gareel kunnen worden gehouden door het exempel van het heilige leven van hun prelaten en niet door berisping, strengheid of kwaadheid.⁶⁶ Om wijsheid uit te dragen heeft men niet alleen ‘leeraers’ nodig, maar ook ‘levers’.⁶⁷ Dat zijn geestelijken die niet enkel christelijke deugden en waarden zoals integriteit prediken, maar ze ook uitdragen.⁶⁸ Als men wil beleren, dan moet men ‘een dobbel spiegel’ zijn: ‘lichtende ende wederlichtende in beyden siden met levende ende met leringhen’. Of men moet zich gedragen als een haan die eerst ‘sijns selves vloghele [sleet]

⁶⁰ Uit hs. IV 401, fol. 82r, 80v, 89v, 91v.

⁶¹ Uit hs. IV 401, 204r.

⁶² Uit hs. IV 401, fol. 157r.

⁶³ Uit hs. IV 401, fol. 228r, 222v.

⁶⁴ Zie met name de twee decalogotraktaten: *Dboec vanden X gheboden gods* (hs. IV 401) en *Dboec vanden X gheboden* (hs. 888-890), besproken in Desplenter 2010.

⁶⁵ Uit hs. IV 401, fol. 129v.

⁶⁶ Uit hs. IV 401, fol. 126v.

⁶⁷ Hier klinkt Taulers bekende begrippenpaar *Lesemeister-Lebemeister* mee.

⁶⁸ Uit hs. IV 401, fol. 176r. Over Tauler in de Lage Landen en Groenendaal, zie Liefinck 1936, Axters 1961, Hoenen 1994 en Warnar 2003b en 2009. Over ‘Lebemeister’ versus ‘Lesemeister’, zie Gnädinger 1993, 91.

eer hi voert craeyt'.⁶⁹ Wat deze voorbeeldfunctie betreft is men blijkbaar bij de zelfbewuste kok aan het juiste adres:

Want ic ben minen here sente pauwelse na ghevolght van buten ende van binnen, in alle manieren van heylegher leringhen na de wet gods inden hoechsten graet der minnen te volbringhen, ya op dat ic onsen eneghen here jhesus cristus inder alre minster oetmoedecheyt yet ghelijc mochte werden.⁷⁰

De twee ideaaltypes van de profeet, met name de ethische en de exemplarische, die volgens het godsdienstsociologische model van Max Weber worden onderscheiden, versmelten bij Jan van Leeuwen (Weber 1978, 447-450). Hij moet niet enkel Gods wil en heilsplan kenbaar maken op aarde, een taak die traditioneel gereserveerd werd voor de Bijbel, kerkvaders of theologische experts, maar ook als model dienen voor anderen (Swedberg e.a. 2005, 212; Jakobsen 2013, 123). Hij spreekt met andere woorden niet enkel *namens* of *voor* God, maar moet Hem hier op aarde in gedrag en persoonlijkheid evenaren net zoals Christus, de incarnatie van God.

Herhaaldelijk benadrukt Jan van Leeuwen dat hij over *sapientia* beschikt, volgens hem de hoogste gave van de Heilige Geest. Ze valt te definiëren als 'der smakender wijsheit Godes' of '[den] eweghen onindeleken cleden der glorien gods'.⁷¹ Toch wil dat niet zeggen dat hij zijn positie als margefiguur in de kerkelijke maatschappij ontkent:

Maer nu mochte doch hier op iemen voert vraghen ende mocht hem aen dese voerseyde redene quetsen ochte onhuedelec stoeten, ende hier omme soe moetic alle mijn gheesteleke heyleghe vonnesse met ondersceyde verclaren, want ic een puur leec mensche bin, ende en hebbe de scrift der clergien niets niet. [...] Ende wies soudic mi nu beroemen, ochte moghen verhoverdegghen, of verheffen [...], want ic bin seker nae mijnsheyt een grof ruut esel ende te male van oncuyscher complexien van natueren, mar ic en leve na mijnre eyghenheyt, noch oec na minen bloede, noch na minen vleyssche niet, mar ic leve der binnenster ons heren jhesu cristi.⁷²

Jan van Leeuwen ondervangt zo de voorspelbare reserves van de lezer tegen het theologische gezag dat hij zich aanmeet. Van nature zou hij inderdaad niet in staat zijn geweest over dergelijke verheven materie te spreken. Hij is maar een leek, 'een grof ruut esel' zonder enige theologische achtergrond, maar dat doet er uiteindelijk weinig toe. Hij spreekt namelijk niet vanuit zichzelf, maar vanuit het binnenste van Jezus Christus. Zonder de gratie van de Heer zou

⁶⁹ Uit hs. IV 401, fol. 176r-v.

⁷⁰ Uit hs. IV 401, fol. 157r.

⁷¹ Uit hs. IV 401, fol. 250r.

⁷² Uit hs. IV 401, fol. 137v.

hij allerminst in staat zijn geweest om nog maar te kunnen lezen en schrijven – zoals al in de proloog door de Groenendaalse redactie werd benadrukt –, laat staan om een mystieke gids te produceren. Die wonderbaarlijke gave bewijst meteen ook de oorsprong van Jan van Leeuwens kennis en autoriteit.

Daarenboven is het niet zo dat de kok aanspraak probeert te maken op een geïnstitutionaliseerde positie. Door zijn persoonlijke roeping komt hij in een andere categorie terecht, zodat hij geen directe bedreiging voor de kerngroep van kerkelijke autoriteiten kan vormen. Wel rekent hij op enige welwillendheid van zijn publiek, dat bereid moet zijn om in zijn teksten net zoals in die van Ruusbroec op zoek te gaan naar de betekenis zoals God die hem heeft meegedeeld en hij die dus heeft bedoeld. Het mag zich niet laten verblinden door woorden die soms ‘verhaest’, ‘te cort’ of ‘te cleyne’ zijn opgeschreven en zijn natuurlijke ‘grofheit’ verraden.⁷³ Gratie is een gunst van de Heer die Hij een mens nooit ononderbroken toestaat (Newman 2005, 39). De afwezigheid van een permanente staat van revelatie bewijst dan ook precies de waarachtigheid van degene die gratie ontvangt. Anderzijds blijft de mens feilbaar en kunnen er in de ‘overnatuurleke andwoorde’ die de kok in naam van God neerschrijft aldus onvolmaaktheden sluipen.⁷⁴ Jan van Leeuwen voegt daar gevat aan toe dat hij sommige mensen ook bewust op het verkeerde been heeft willen zetten door zichzelf in zijn traktaten af en toe tegen te spreken.⁷⁵ Met deze opmerking lijkt de kok aan te sluiten bij een opvatting die in theologische kringen wel eens werd geopperd, namelijk dat men zoals in Christus’ parabels een zekere ‘duisterheid’ mocht aanwenden wanneer men over verheven zaken sprak of schreef (Vekeman 1976, 235). De goeden zouden zo aangezet worden tot nadenken en het kaf zou meteen van het koren worden gescheiden. Als zijn publiek zaken zou opmerken die hij ‘mesdaen’ of ‘messeit’ zou hebben, dan mag het zich vrij voelen die te ‘vercleren of beweeren’,⁷⁶ zolang de verbeelding noch de rede daarbij gaan primeren. Dat laatste merkt hij maar al te vaak bij mensen die zich grote geleerden wanen.⁷⁷

⁷³ Uit hs. 888-890, fol. 130r.

⁷⁴ Uit hs. 888-890, fol. 114v.

⁷⁵ Uit hs. IV 401, fol. 254r: ‘Want ic hebbe oec mi selven puur willens in sommige steden weder sproken anders ende anders, ende namaels ter anderen stat wederseyde. Ende dat dedic om selker verkeerder menschen dolinghen wille’.

⁷⁶ Uit hs. IV 401, fol. 77r.

⁷⁷ Uit hs. IV 401, fol. 114v: ‘Des es nu soe vele in eerderike daer soe menich valsch gheest in bedroghen wert ende es, datter wonder af te segghene ware van harer dolinghen, die nochtan grote gheeste wanen ende willen sijn om harer inwendegher conste wille dat selke soe vele weten van meneschvoldeghe dinghen boven andere simpele ghemeyne lieden. Ende in dese vele wetens, dat sy in redenen alleene begripen overmits haer ymagynacie en es doch eyghelic en gheen heylicheit gheleghen in haer selven’.

Wie zich een 'volcomen meester van theologyen' wil noemen, ontvangt alle verborgen geheimen van God 'sonder middel' in de ziel, dus zonder de *ratio* of de fantasie. De kennis die God over zichzelf bezit, wordt dan volledig overgedragen op de gelovige alsof hij 'de wijsheyt gods selve ware'.⁷⁸ Jan van Leeuwens zwakte, met name dat hij als ongeleerde 'noyt lettere en bekenden noch en verstenden letterlekerwijs metten onderscheyde a voor bee', wordt zo net zijn grote voordeel.⁷⁹ Want 'alle gheleerde conste in boeken die helpet lettelt goeds': 'Met al haerre wijsheyt blivense [de grote klerken] te cort ende bedrogghen, ende vallen met al haerre const tachterst inden helsche putte. Ya, daer dongheleerde sonder boeke ende sonder clergie op clemmen in de hemele,' waar ze zelfs als 'ghewareghen leeraers' de hoogste kroon kunnen ontvangen.⁸⁰ De 'hoechste meesters inder scolen' kunnen wel wat edele namen aan fenomenen toewijzen, maar welke echte kennis brengen ze hun volgelingen bij?⁸¹ Wijsheid en waarheid haal je nu eenmaal niet uit theologische geschriften neergepend door mensen, en dat is altijd zo geweest. Waarom zou Jezus anders de ongeletterde vissers Petrus en Andreas, met wie de kok zich zo graag vereenzelvigd, tot zijn apostelen hebben verkozen als boekenwijsheid voor Hem zou hebben geprimeerd?⁸² Meer nog: zou God Latijnonkundigen Zijn Woord onthouden als Hij zelfs bereid was om via een ezel, bij uitstek een irrationeel wezen, te spreken?⁸³ Wanneer Jan van Leeuwen zich in *Van vijfferhande bruederschap*, een tekst die al tijdens zijn leven werd verspreid, verantwoordt voor bepaalde uitspraken die menigeen tegen de borst hebben gestuit, benadrukt hij nog altijd te vertrouwen op het feit dat hij de 'hoechste leringhe' uit Christus' binnenste heeft ontvangen.⁸⁴ Daarvoor Christus lof en eer aandragen is het minste wat hij kan doen. Hij zou zich enkel schamen als hij zichzelf of een ander schepsel erdoor zou verheerlijken. Jan van Leeuwen profileert zich consequent als een boodschapper die zich wegcijfert voor het hogere doel.

Anderen hoeven zich dan ook niet te 'verdrieten', zo meldt de kok, over het feit dat God hem, een onwaardige zondaar, deze bevoorrechte rol toeweest. Hij zou het anderen namelijk ook niet misgunnen: 'Want alle sette god alle menschen in hemelrike, ende al maect hise alle meesters in theologien, seker mi en souds niet verdrieten'.⁸⁵ De kok heeft zich deze status niet

⁷⁸ Uit hs. IV 401, fol. 91v, 125r.

⁷⁹ Uit hs. IV 401, fol. 91v.

⁸⁰ Uit hs. IV 401, fol. 92v, 181v.

⁸¹ Uit hs. IV 401, fol. 170r.

⁸² Uit hs. IV 401, fol. 91v.

⁸³ Uit hs. IV 401, fol. 254v.

⁸⁴ Uit hs. IV 401, fol. 254v.

⁸⁵ Uit hs. IV 401, fol. 254v.

zelf toegeëigend, noch wil hij die voor zichzelf reserveren of zich eraan vastklampen. Al zou God hem in de hel werpen, dan nog zou hij dat gedwee aanvaarden, omdat men de wil van de Schepper niet mag negeren.⁸⁶ In de proloog die tijdens het tweede editoriale moment aan de traktaten van Jan van Leeuwen werd toegevoegd, verwijst de redactie expliciet naar dit pleidooi. Ze stelt dat Jan van Leeuwen erin bewijst dat hij zich met zijn leer te allen tijde ‘onder de ghemeynscap der heylegher kerken’⁸⁷ heeft gehouden ondanks de kritiek die er blijkbaar al vroeg woedde. Dat geeft hij ook zelf aan in zijn teksten: ‘ic hebbe liever te stervene met onrechte dan ic den heyleghen gheest loghenaer maecte ya of datic selve een loghenachtech, onbelidere gods [ben]’.⁸⁸

Besluit

Zolang zijn tijdgenoten niet van bovenaf verlicht waren zoals Jan van Leeuwen zelf was, diende de kok ze als een gids het pad naar de Schepper van onderuit te tonen. Dat was althans de missie waarmee God hem had beladen. Via ‘woorde ende leeringhe’ moest hij zijn lezers en toehoorders de wereld tonen zoals die waarlijk was, direct en ontluisterend, zonder daarbij iemand te ontzien. Het was de enige manier waarop de gelovige zich uiteindelijk moreel en spiritueel kon verheffen en bijgevolg in staat werd gesteld om in een genietend eenworden het eeuwige leven te bereiken. Ook al was de ongeletterde kok verstoken van elke vorm van traditioneel gezag *ex officio*, het was zijn taak als nederige dienaar om Gods wil te volbrengen. Daarbij moest hij zich over theologische, verheven materie uitspreken op zo’n manier dat zijn publiek hem als een *auctor* zou geloven en volgen. De strategie waarmee Jan van Leeuwen dat spreekrecht vanuit de marge opeiste, valt geenszins te rijmen met de traditionele verdwyntruc die Waters (2013) bij andere mystici ontwaarde. De kok verschool zich niet, zoals Mechtild von Magdeburg, achter het geciteerde woord van God en liet zich evenmin legitimeren door een strategisch netwerk van hoogwaardigheidsbekleders. Hij plaatste daarentegen zijn eigen achtergrond, status en persoonlijkheid op het voorplan en sprak het publiek toe vanuit een zelfbewuste en biografisch geduide ik-figuur. Het was namelijk net zijn voorbeeldfunctie die hem net als zijn prior een bevoorrechte positie als goddelijke spreekbuis had

⁸⁶ Uit hs. IV 401, fol. 254v.

⁸⁷ Zie voor proloog De Vooyts 1903, 145-146; uit hs. 667, fol. 6r.

⁸⁸ Uit hs. IV 401, fol. 253v.

opgeleverd. Anderen zagen in zijn positie een model om het mystieke pad richting de ultieme eenwording te effenen. Bovendien eigende Jan van Leeuwen zich de intellectuele vrijheid toe om zijn eigen, concrete definitie van een theologische autoriteit scherp te stellen en zichzelf vervolgens als prototype van dat ideaalbeeld naar voren te schuiven. Hij werd daarin gesteund door de waarheid en de wijsheid Gods. Vanuit die positie kon hij niet alleen meteen anticiperen op de mogelijke vooroordelen of bedenkingen bij zijn eigen gezagsaanspraak, maar kon hij ook die van Jan van Ruusbroec legitimeren.

Dat alles paste blijkbaar mooi in het plan van de Groenendaalse gemeenschap, die er alles voor overhad om de geloofwaardigheid van haar 'profeet' hoog te houden. De ordebroeders lieten de kok niet enkel de pen opnemen, maar zetten ook dezelfde middelen als bij hun prior in om hem bij een ruimer publiek bekend te maken. Ze voorzagen de traktaten van een naam, een realistische portretminiatur en duidende biografie, en verspreidden dan na selectie en adaptatie het geheel gebundeld in een *opera omnia*-handschrift, ongeveer gelijktijdig met dat van Jan van Ruusbroec. Daarin koppelden de redacteuren de kok los van zijn biechtvader en haalden ze uit zijn traktaten wat van Van Leeuwen een geloofwaardige, mystieke leraar kon maken bij het beoogde publiek. Rekening houdend met de traditie waarin men verkeerde, stuurde Groenendaal met zijn kok een alternatief autoriteitsconcept de wereld in. Dat auteursconcept werd door de auteur zelf niet alleen grondig gestaafd, maar ook verdedigd. Bovendien kon het een extra legitimering vormen voor het gezag van hun icoon Jan van Ruusbroec. Ondanks de revelaties, individuele belevenissen en spirituele kennisverwerving die in de traktaten van de kok centraal stonden, ging de constructie 'Jan van Leeuwen' het historische, persoonlijke en bijgevolg contingente karakter van Cicero's retorische *auctor* overstijgen. De werken van 'de goede kok' werden een getuigenis van Gods werk in de geschiedenis en maakten van Jan van Leeuwen een profeet die nog eeuwenlang gelezen, gekopieerd, nagevolgd en bovenal geloofd zou worden.

Literatuur

AMPE 1959

A. Ampe, 'De ootmoed en de loutering bij Jan van Leeuwen', in: *Ons Geestelijk Erf*, 33, 1959, 225-290.

AMPE 1960

A. Ampe, 'Les rédactions successives de l'apologie schoonhoviennne', in: *Revue d'Histoire ecclésiastique*, 55, 1960, 401-452 en 797-818.

AMPE 1975

A. Ampe, *Ruusbroec. Traditie en werkelijkheid*. Antwerpen, 1975.

AMPE e.a. 1981

A. Ampe e.a., *Jan van Ruusbroec 1293-1381. Tentoonstellingscatalogus*. Brussel, 1981.

ARBLASTER e.a. 2014

J. Arblaster & R. Faesen, *A Companion to John of Ruusbroec*. Leiden, 2014.

ASCOLI 2010

A.R. Ascoli, *Dante and the Making of a Modern Author*. Cambridge, 2010.

AXTERS 1943

S. Axters, *Jan van Leeuwen. Een bloemlezing uit zijn werken*. Antwerpen, 1943.

AXTERS 1953

S. Axters, *Geschiedenis van de vroomheid in de Nederlanden. Deel 2. De eeuw van Ruusbroec*. Antwerpen, 1953.

AXTERS 1961

S. Axters, 'Joannes Tauler in de Nederlanden', in: E. Filthaut (red.), *Johannes Tauler. Ein deutscher Mystiker. Gedenkschrift zum 600. Todestag*. Essen, 1961, 348-370.

BENNETT 2005

A. Bennett, *The Author*. London, 2005.

BOURDIEU 1987

P. Bourdieu, 'Legitimation and Structured Interests in Weber's Sociology of Religion', in: S. Lash & S. Whimster (red.), *Max Weber, Rationality and Modernity*. London, 1987, 119-136.

BURROW 2008

J.A. Burrow, *Medieval Writers and Their Work. Middle English Literature and its Background, 1100-1500*. Oxford, 2008.

CARRUTHERS 2009

M. Carruthers, *The Book of Memory. A Study in Medieval Culture*. Second edition. Cambridge, 2009.

CHENU 1927

M.D. Chenu, 'Auctor, Actor, Autor', in: *Bulletin du Cange. Archivium Latinitas Medii Aevi*, 3, 1927, 81-86.

CHENU 1964

M.D. Chenu, *Toward Understanding St. Thomas*. Chicago, 1964 [1950].

CLASSEN 2013

A. Classen, 'Introduction: The Authority of the Written Word, the Sacred Object, and the Spoken Word. A Highly Contested Discourse in the Middle Ages. With a Focus on the Poet Wolfram von Eschenbach and the Mystic Hildegard von Bingen', in: S. Kangas, M. Korpiola & T. Ainonen (red.), *Authorities in the Middle Ages*. Berlin enz, 2013, 1-26.

COMBES 1945

A. Combes, *Essai sur la critique de Ruysbroeck par Gerson. Introduction critique et dossier documentaire*. Paris, 1945.

COMBES 1972

A. Combes, *Essai sur la critique de Ruysbroeck par Gerson. L'évolution spontanée de la critique gersonienne (deuxième partie)*. Paris, 1972.

CURTIVS 1953

E.R. Curtius, *European Literature in the Latin Middle Ages*. Princeton, 1953 [1948].

DELTEIJK 1947

J.W.N. Delteijk, *Jan van Leeuwen en zijn tractaat. Van vijf manieren broederliker minnen*. Nijmegen, 1947.

DEPLOIGE 1996

J. Deploige, 'De leidraad van een middeleeuwse non. Hildegard van Bingen (1098-1179) en de religieuze dynamiek van de twaalfde eeuw', in: *Trajecta*, 1996, 3-25.

DEPLOIGE 1999

J. Deploige, 'Hildegards profilering als indocta', in: E. Mulder (red.), *Toen verscheen mij een wonderbaarlijke cirkel. Bijdragen bij de negenhonderdste geboortedag van Hildegard von Bingen*. Nijmegen, 1999, 91-101.

DEPLOIGE e.a. 2010

J. Deploige & S. Moens, 'In het spanningsveld tussen profetie en magie. Hildegard van Bingen en haar positie binnen de twaalfde-eeuwse kerk', in: D. Praet & N. Grillaert (red.), *De drie Romes. Heiligenlevens, vormen van verering en intellectuele debatten in de Westerse middeleeuwen, in Byzantium en in de Slavische tradities*. Gent, 2010, 91-116.

DESPLENTER 2010

Y. Desplenter, 'Huis-tuin-en-keukenmoraal? Jan van Leeuwen en de tien geboden', in: *Spiegel der Letteren*, 52, 1, 2010, 1-29.

DESPLENTER 2011

Y. Desplenter, 'Die verbotene Zukunftsvision eines mystischen Kochs. Fünf 'verdeutschte' Schriften Jan van Leeuwen († 1378)', in: B. Bastert, H. Tervooren & F. Willaert (red.), *Dialog mit den Nachbarn. Mittel-niederländische Literatur zwischen dem 12. und 16. Jahrhundert*. Berlin, 2011, 285-299.

DORRESTEIJN 1934

H. Dorresteyn, 'De fasen van het mystieke leven', in: *Ons Geestelijk Erf*, 8, 1934, 5-38.

FAESEN 2014

R. Faesen, "'We Were Perplexed by What he Wrote". The Carthusians and a Crucial Moment in the Development of Mystical Literature in the Low Countries', in: K. Pansters (red.), *The Carthusians in the Low Countries. Studies in Monastic History and Heritage*. Leuven, 2014, 217-232.

FROHLICH 2012

M. Frohlich, 'Authority', in: A. Hollywood & P.Z. Beckman (red.), *Christian Mysticism*. Cambridge, 2012, 305-314.

VAN GEEST 1991

P. Van Geest, 'Jan van Leeuwen, der Stand der Forschung', in: *Studies in Spirituality*, 1, 1991, 269-285.

GEIRNAERT 2008

D. Geirnaert, 'Jan van Leeuwen in vertaling', in: *Queeste. Tijdschrift over middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden*, 15, 2008, 55-69.

DE GERSON 1960

J. De Gerson, *Oeuvres Completes* (ed. P. Glorieux). Paris enz, 1960.

GNÄDINGER 1993

L. Gnädinger, *Johannes Tauler, Lebenswelt und mystische Lehre*. München, 1993.

HOENEN 1994

M.J.F.M. Hoenen, 'Johannes Tauler († 1361) in den Niederlanden. Grundzüge eines philosophie- und rezeptionsgeschichtlichen Forschungsprogramms', in: *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie*, 41, 1994, 389-444.

HOGENELST e.a. 1995

D. Hogenelst & F. van Oostrom, *Handgeschreven wereld. Nederlandse literatuur en cultuur in de middeleeuwen*. Amsterdam, 1995.

HUIZENGA 2003

E. Huizenga, *Tussen autoriteit en empirie. De Middelnederlandse chirurgieën in de veertiende en vijftiende eeuw en hun maatschappelijke context*. Hilversum, 2003.

HUNT 1980

R.W. Hunt, 'The Introductions of the Artes in the Twelfth Century', in: G.L. Bursill-Hall (red.), *The History of Grammar in the Middle Ages. Collected Papers*. Amsterdam, 1980 [1948], 117-144.

JAKOBSEN 2013

J.G.G. Jakobsen, "'What Jesus means is...". The Dominican Order as Theological Authority for Laity and Clergy in Medieval Northern Europe', in: S. Kangas, M. Korpiola & T. Ainonen (red.), *Authorities in the Middle Ages. Influence, Legitimacy, and Power in Medieval Society*. Berlin, 2013, 123-144.

JANSSENS 1981

J.D. Janssens, 'Middeleeuwse "literaire" activiteit in de Augustijnerpriorijen van het Zoniënwoud', in: *Eigen Schoon en De Brabander*, 64, 1981, 317-367.

DE JONG 1993

M. De Jong, 'Geletterd en ongeletterd. Zin en onzin van een tegenstelling', in: R.E.V. Stuip & C. Vellekoop (red.), *Oraliteit en schriftcultuur*. Hilversum, 1993, 9-32.

KIENHORST e.a. 1998

H. Kienhorst & M.M. Kors, 'Corpusvorming van Ruusbroecs werken', in: *Ons Geestelijk Erf*, 72, 1998, 3-53.

KIKUCHI 2012

S. Kikuchi, 'Jan van Leeuwen's Criticism of Meister Eckhart. An Aspect of the Impact from the Papal Bull *In Agro Dominico* in Fourteenth-century Brabant', in: *Medieval Mystical Theology*, 21, 2012, 170-192.

KIMMELMAN 1999

B. Kimmelman, *The Poetics of Authorship in the Later Middle Ages. The Emergence of the Modern Literary Persona*. New York, 1999.

KOK 1973

Th.B.W. Kok, 'Jan van Leeuwen en zijn werkje tegen Eckhart', in: *Ons Geestelijk Erf*, 47, 1973, 129-172

DE LEU 1885

J.B. De Leu, 'De origine monasterii Viridisvallis una cum vitis B. Joannis Rusbrochii primi prioris hujus monasterii et aliquot coetaneorum ejus', in: *Analecta bollandiana*, 4, 1885, 257-334.

LIEFTINCK 1936

G.I. Liefstinck, *De Middelnederlandsche Tauler-handschriften*. Groningen, 1936.

- LIEVENS 1957
R. Lievens, 'De twee aan Ruusbroec toegeschreven liederen', in: *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 11, 1957, 110-133.
- LIEVENS 1983
R. Lievens, 'Jan van Leeuwen (Johannes Leonis)', in: K. Ruh (red.), *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*. Berlin, 1983, 504-510.
- LINDEMAN 1931
H. Lindeman, 'De bronnen van Ruusbroec's leven', in: D.A. Stracke, J.B. Poukens, L. Reypens & M. Verjans (red.), *Jan van Ruusbroec. Leven, werken*. Mechelen, 1931, 42-59.
- MCGINN 2012
B.J. McGinn, *The Varieties of Vernacular Mysticism, 1350-1550*. New York, 2012.
- VAN MIERLO 1910
J. van Mierlo, 'Het leven van Jan van Ruysbroeck door Pomerius en Surius', in: *Dietsche Warande en Belfort*, 1910, 109-130.
- MINNIS 2010
A. Minnis, *Medieval Theory of Authorship. Scholastic Literary Attitudes in the Later Middle Ages*. Philadelphia, 2010 [1988].
- MINNIS 2012
A. Minnis, 'The Trouble with Theology. Ethical Poetics and the Ends of Scripture', in: S.B. Partridge & E. Kwakkel (red.), *Author, Reader, Book. Medieval Authorship in Theory and Practice*. Toronto, 2012, 21-37.
- MINNIS e.a. 2005
A. Minnis & I. Johnson, *The Cambridge History of Literary Criticism. Vol. 2: The Middle Ages*. Cambridge, 2005.
- MIRAEUS 1622
A. Miraeus, *Elogia et testimonia uariorum de V. Joanne Rusbroquio Priore monasterii Viridis Vallis*. Brussel, 1622.
- MULDER-BAKKER e.a. 2009
A.B. Mulder-Bakker & L.H. McAvoy, 'Experientia and the Construction of Experience in Medieval Writing. An Introduction', in: A.B. Mulder-Bakker & L.H. McAvoy (red.), *Women and Experience in Later Medieval Writing. Reading the Book of Life*. New York, 2009, 1-24.
- NEWMAN 1998
B. Newman, "'Sibyl of the Rhine". Hildegard's Life and Times', in: B. Newman (red.), *Voice of the Living Light. Hildegard of Bingen and Her World*. Berkeley, 1998, 1-29.
- NEWMAN 2005
B. Newman, 'What Did It Mean to Say "I Saw"? The Clash between Theory and Practice in Medieval Visionary Culture', in: *Speculum*, 80, 2005, 1-43.
- VAN OOSTROM 2006
F. van Oostrom, *Stemmen op Schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur van het begin tot 1300*. Amsterdam, 2006.
- VAN OOSTROM 2013
F. van Oostrom, *Wereld in woorden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1300-1400*. Amsterdam, 2013.

PARKES 1976

M.B. Parkes, 'The Influence of Concepts of *Ordinatio* and *Compilatio* on the Development of the Book', in: J.J.G. Alexander, M.T. Gibson & R. William Hunts (red.), *Medieval Learning and Literature*. Oxford, 1976, 115-141.

PETERS 2000

U. Peters, 'Autorbilder in volkssprachigen Handschriften des Mittelalters. Eine Problemskizze', in: *Zeitschrift für Deutsche Philologie*, 119, 2000, 3, 321-368.

PETERS 2008

U. Peters, *Das Ich im Bild. Die Figur des Autors in volkssprachigen Bilderhandschriften des 13. bis 16. Jahrhunderts*. Keulen, 2008.

RAPP 2013

B.S. Rapp, 'A Woman Speaks. Language and Self-Representation in Hildegard's Letters', in: M.B. McNerney (red.), *Hildegard of Bingen. A Book of Essays*. New York, 2013, 3-24.

REPSTAD e.a. 2013

P.P. Repstad & A.P.I. Furseth, *An Introduction to the Sociology of Religion. Classical and Contemporary Perspectives*. Aldershot, 2013.

REYNAERT 2005

J. Reynaert, 'Met de zodiak op drift. Structuur en "stemmen" in Jan van Leeuwens "Vanden seven teekenen der sonnen"', in: *Queeste. Tijdschrift over middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden*, 12, 2005, 97-126.

REYNAERT e.a. 1993

J. Reynaert & D. Geirnaert, 'Geestelijke spijs met zalige vermaning. Verspreiding, overlevering en receptie van Jan van Leeuwen', in: Th. Mertens (red.), *Boeken voor de eeuwigheid. Middelnederlands geestelijk proza*. Amsterdam, 1993, 190-209, 426-434.

RUH 1996

K. Ruh, *Geschichte der abendländischen Mystik. Vierter Band. Die niederländische Mystik des 14. bis 16. Jahrhunderts*. München, 1996.

SCHEPERS 2014

K. Schepers, 'Ruosbroec in Latin. Impulses and Impediments', in: J. Arblaster & R. Faesen (red.), *A Companion to John of Ruusbroec*. Leiden, 2014, 237-285.

SCHREINER 1993

K. Schreiner, 'Gebildete Analphabeten? Spätmittelalterliche Laienbrüder als Leser und Schreiber wissensvermittelnder und frömmigkeitsbildender Literatur', in: H. Brusser & N.R. Wolfs (red.), *Wissensliteratur im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Bedingungen, Typen, Publikum, Sprache*. Wiesbaden, 1993, 296-327.

SMEYERS 1993

M. Smeyers, *Vlaamse miniaturen voor Van Eyck (ca. 1380 – ca. 1420). Catalogus*. Leuven, 1993.

SMITH e.a. 2009

K.A. Smith & S. Wells, 'Introduction. Penelope D. Johnsons, the Boswell Thesis, and Negotiating Community and Difference in Medieval Europe', in: K.A. Smith & S. Wells (red.), *Negotiating Community and Difference in Medieval Europe. Gender, Power, Patronage and the Authority of Religion in Latin Christendom*. Leiden, Boston, 2009, 1-16.

- STILLINGER 1992
T.C. Stillinger, *The Song of Troilus. Lyric Authority in the Medieval Book*. Philadelphia, 1992.
- SWEDBERG e.a. 2005
R. Swedberg & O. Agevall, *Max Weber Dictionary. Key Words and Central Concepts*. Stanford, 2005.
- VANDEMEULEBROUCKE e.a. 2016
E. Vandemeulebroucke & Y. Desplenter, 'How Jan van Leeuwen († 1378) Was Made an Author. Opera Omnia and Authority', in: J. Leemans, B. Meijns & S. Boodts (red.), *Shaping Authority. How Did a Person Become an Authority in Antiquity, the Middle Ages and the Renaissance*. Turnhout, verwacht 2016.
- VAUCHEZ 1981
A. Vauchez, *La sainteté en Occident aux derniers siècles du Moyen Age. D'après les procès de canonisation et les documents hagiographiques*. Paris, 1981.
- VEKEMAN 1976
H.W.J. Vekeman, 'Angelus sane nuntius. Een interpretatie van het visioenenboek van Hadewijch', in: *Ons Geestelijk Erf*, 50, 1976, 225-254.
- VERDEYEN 1981
P. Verdeyen, 'De Middelnederlandse vertaling van Pomerius' werk "De origine monasterii Viridisvallis"', in: *Ons Geestelijk Erf*, 55, 1981, 105-165.
- DE VOOYS 1903
C.G.N. De Vooy, 'De handschriften van Jan Van Leeuwen's werken', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 22, 1903, 138-157.
- DE VOOYS 1905
C.G.N. De Vooy, 'Meister Eckart en de Nederlandse mystiek', in: *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis*, 3, 1905, 50-290.
- DE VOOYS 1915-1916
C.G.N. De Vooy, 'Fragmenten uit Jan van Leeuwen's werken', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 34, 1915-1916, 123-148, 153-183, 241-280.
- DE VREESE 1895
W. De Vreese, 'Bijdragen tot de kennis van het leven en de werken van Jan van Ruusbroec', in: *Belfort*, 10, 1895, 5-20.
- WACKERS 1995
P. Wackers, 'Literatuur als ethische lering', in: P. Bange (red.), *Geloof, moraal en intellect in de middeleeuwen. Voordrachten gehouden tijdens het symposium t.g.v. het tienjarig bestaan van het Nijmeegs Centrum voor Middeleeuwse Studies, 10 en 11 december 1993*. Nijmegen, 1995, 67-77.
- WARNAR 2003a
G. Warnar, *Ruusbroec. Literatuur en mystiek in de veertiende eeuw*. Amsterdam, 2003.
- WARNAR 2003b
G. Warnar, 'Tauler in Groenendaal. Mystik und Gelehrtheit in der niederländischen Literatur des 14. Jahrhunderts', in: A. Lehmann-Benz, U. Zellmann & U. Küsters (red.), *Schnittpunkte. Deutsch-Niederländische Literaturbeziehungen im späten Mittelalter*. Münster, 2003, 55-66.
- WARNAR 2009
G. Warnar, 'Tauler's Minnenclich Meister. Charisma and Authority in the Vernacular Mystical Tradition of the Low Countries and the Rhineland',

in: K.L. Jansen & M. Rubin (red.), *Charisma and Religious Authority. Jewish, Christian, and Muslim Preaching, 1200-1500*. Turnhout, 2009, 50-72.

WATERS 2013

C.M. Waters, *Angels and Earthly Creatures. Preaching, Performance, and Gender in the Later Middle Ages*. Pennsylvania, 2013.

WATSON 1991

N. Watson, *Richard Rolle and the Invention of Authority*. Cambridge, 1991.

WEBER 1978

M. Weber. *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley, 1978 [1922].